

FAKTORY UTVÁRAJÚCE VZŤAH K FORMÁM HOSPODÁRENIA NA PÔDE

G. Blaas

BLAAS, G. (Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava): *Faktory utvárajúce vzťah k formám hospodárenia na pôde*. Sociol. Zeměd., 27, 1991 (1): 29—39.

Príspevok využíva výsledky prieskumu názorov členov poľnohospodárskych družstiev na Slovensku v októbri 1990 na otázky privatizácie a perspektívu družstiev. Analyzujú sa v ňom motívy prevažujúcej pozitívnej akceptácie doterajšej formy hospodárenia vo vzťahu k ďalším zisteným dátam o intencionálnych postojoch k budúcej forme užívania pôdy vo vlastníctve respondentov a k alternatívnym formám ich ekonomickej existencie, k údajom o ich hodnotovej orientácii a o názoroch na podmienky pre súkromné hospodárenie.

poľnohospodárstvo; družstvá; vlastníctvo pôdy; užívanie pôdy; hospodárske formy; mienka; prieskum

Empirické poznatky získané z terénnych šetrení, z náhodného pozorovania a z analýzy informácií sprostredkovaných hromadnými označovacími prostriedkami dokazujú značnú mieru stotožnenia sa poľnohospodárskej populácie s doteraz uplatňovanými formami hospodárenia. Cieľom tejto state je pokus o identifikáciu príčin a súvislostí takéhoto správania sa členov poľnohospodárskych družstiev.

HYPOTÉZY

Pri výbere indikátorov, ktorými sú prevažne verbálne postoje vzorky respondentov, sme vychádzali z nasledovných hypotéz:

1. Všeobecným dôvodom pre silnú identifikáciu s formou družstevného hospodárenia sú „sociálne istoty“ poskytované členom. Sociálne istoty môžu byť indikované: a) zaručeným pracovným príjmom, b) vysokým (komparatívne) pracovným príjmom, c) sociálnymi výkonmi a službami poskytovanými členom, d) nepeňažnými ekonomickými a mimoeconomickými výhodami, e) sociálnymi výhodami v poproduktívnom veku.

2. Miera „sociálnej odkázanosti“ na ekonomickú realizáciu subjektu v terajšom družstve je diferencovaná demografickými, profesiovými, kvalifikačnými, rezidenčnými a inými znakmi, utvárajúcimi sociálnu situáciu jedinca.

3. Významne diferenčným znakom je majetková pozícia jednotlivca, najmä vo vzťahu k vlastníctvu pôdy.

4. Do vzťahu k družstvu významne intervenujú internalizované hodnotové vzory jedincov.

5. Komplementárnym indikátorom vzťahu k družstvu sú predstavy o alternatívnom ekonomickom využití pôdy vo vlastníctve jedinca, resp. dedičského nároku na pôdu.

6. Mieru identifikácie so súčasnou formou ekonomickej aktivity ovplyvňuje subjektívne hodnotenie možnosti (prekážok, podmienok) alternatívnych foriem, najmä individuálneho súkromného hospodárenia.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Identifikácia s družstvom

Za indikátory identifikácie s družstvom sme zvolili motívy, uvádzané opýtanými pre prolongáciu svojho členstva v družstve. Získané údaje obsahuje tab. I. Ako z nej vyplýva, najfrekvencovanejšie uvádzaným dôvodom je práca v mieste bydliska.

Na druhom mieste v poradí je psychická potreba stability zamestnania, vyjadrená výrokom „nemám povahu na menenie zamestnania“. Tento dôvod môžeme pokladať za sociálno-ekonomicky neutrálny, t. j. vysvetľujeme si ho tak, že bez ohľadu na charakter a podmienky práce sa u pomerne konštantnej časti populácie prejavuje preferencia hodnôt stability a zotrvačnosti v pracovných vzťahoch, vyplývajúca z potreby istoty a trvalosti sociálno-psychických interakcií v zamestnaní. Preto v daných súvislostiach nie je interpretovateľný.

I. Dôvody, ktoré uvádzajú respondenti pre zachovanie svojho členstva v družstve*) —
Reasons why to remain co-operative members, as stated by respondents

Por. čís.	Dôvod	Frekvencia volieb v %	Poradie podľa počtu volieb
1.	vyhovuje mi, že mám prácu blízko domova a nemusím dochádzať	61,2	1
2.	v družstve mám istotu, že vždy budem mať prácu	25,0	4
3.	vyhovuje mi zárobok, ktorý dosahujem	12,2	7—8
4.	popri práci v družstve mám dosť voľného času aj na osobné hospodárstvo (záhumienok, záhradu, chov domácich zvierat)	15,3	5
5.	keby som šiel pracovať inde, mal by som problémy s bývaním	8,3	9
6.	nemám povahu na menenie zamestnania	32,4	2
7.	som už starý na to, aby som znovu začínal	12,2	11
8.	nemám kvalifikáciu na inú prácu	4,4	7—8
9.	vyhovuje mi, že mám na družstve záhumienok a naturálie	26,5	3
10.	družstvo sa postará aj o dôchodcov (záhumienok, naturálie, stravovanie a pod.)	13,2	6
11.	iné dôvody	5,2	10

*) Respondenti mali možnosť uviesť ľubovoľný počet odpovedí.

Na treťom mieste sa umiestňujú motívy sociálne. Z viacerých testovaných položiek (starostlivosť družstva o dôchodcov, zárobok, mimopracovný čas umožňujúci alternatívne aktivity, záhumienok a naturálie a istota pracovného miesta) sa výrazne uplatňujú položky „záhumienok a naturálie“ (26,5 %) a „istota, že v družstve bude mať vždy prácu“ (25 %). Ďalšie položky ako „dobrý zárobok“, alebo „starostlivosť o dôchodcov“ významnejšie skóre nezískali. Pozoruhodný je nízky výskyt položiek vyjadrujúcich objektívne mobilite prohibívne činitele, ako sú „nemám kvalifikáciu na inú prácu“ (4,4 %), alebo „na inom pracovisku by boli problémy s bývaním“ (8,3 %).

V matici vzťahov medzi jednotlivými položkami (vyjadrenými párovými hodnotami C-norm) sme vyhľadali agregáty položiek s najvyššími vzájomnými kontingenčnými koeficientami a arbitrárne ich zoskupili do akýchsi „faktorov“ s úmyslom získať určité syntetickjšie vyjadrenie identifikačných motívov. Takto sme vytvorili tri zhľady motivačných položiek, ktoré sme nazvali faktorom optimalizácie väzieb medzi spoločenskou prácou a hospodárením domácností (I), faktorom sociálneho bezpečia a istoty (II) a faktorom optimalizácie zárobku (III).¹⁾

Prvý, najrozšírenejší motív kontinuity členstva v družstve, predstavuje faktor I, do ktorého vchádza práca v mieste bydliska, disponibilita záhumienky a naturálií, ako aj režim práce a voľného času kompatibilný s potrebami domáceho hospodárstva. (Tento faktor možno pokladať za výrazne stabilizačný nielen z hľadiska družstevného podniku, ale aj z hľadiska stability obyvateľstva sídelnej jednotky.)

Druhý, len o trochu menej zastúpený motív, tvorí faktor sociálnej istoty, zložený z položiek: istota zamestnania, vyhovujúci zárobok, záhumienka a naturálie, zabezpečenie v dôchodku, absencia kvalifikácie umožňujúcej iné zamestnanie, rezignácia na mobilitu z vekového dôvodu.

Predstavy o alternatívnych možnostiach ekonomickej aktivity

V súvislosti s vývojom ekonomickej situácie v agrárnom sektore, ktorý stavia otázky pred možnosti prolongovať doterajšiu mieru zamestnanosti v poľnohospodárstve, ako aj pred samotné budúce formy hospodárenia na pôde, sme sa usilovali získať informáciu o tom, aké majú súčasní členovia predstavy o možnostiach svojho budúceho uplatnenia mimo družstva v prípade straty súčasného pracovného miesta.

Odpovede ukazujú, že asi 20 % respondentov predpokladá riešiť situáciu vystúpením z ekonomického života (presnejšie vystúpením zo spoločenského pracovného okruhu), t. j. vrátiť sa do domácnosti, žiť z dôchodku a pod. Štyri pätiny respondentov predpokladajú možnosť nájsť si inú prácu, a to buď formou individuálneho (súkromného) podnikania alebo v pracovnom pomere.

Súkromným podnikaním by riešilo svoju situáciu 21,6 % respondentov, a to v poľnohospodárstve 8,3 % a v iných oblastiach podnikania (služby, obchod, remeslo) 13,3 %.

¹⁾ Tento postup nepredkladáme ako metodologický vzor. Išlo nám iba o improvizované nahradenie známych matematicko-štatistických postupov, ktoré sa v čase výskumu nedali z organizačno-technických dôvodov realizovať.

Relatívne najväčšia skupina opýtaných (25,4 %) optimisticky predpokladá nájsť si inú prácu v mieste bydliska, podstatne menej (12,6 %) uvažuje o možnosti nájsť si prácu spojenú s dochádzkou.

O rekvalifikácii uvažuje 16,9 % respondentov.

Z uvedeného vyplýva, že len veľmi malá časť respondentov (8,3 %) uvažuje tak, že by v prípade straty terajšieho pracovného miesta sa pokúsila o individuálne roľnícke hospodárenie, a to napriek tomu, že väčšina opýtaných (54 %) je vlastníkom alebo potencionálnym dedičom poľnohospodárskej pôdy. Napriek tomu skutočnosť, že respondent by mohol disponovať pôdou, ovplyvňuje predstavy opýtaných o budúcnosti pomerne významne, a to najmä tým, že vlastníci sú prevažne starší, vo vekovej kategórii nad 50 rokov, resp. nad 60 rokov. Prejavuje sa to v dvoch smeroch: jednak vlastníci štatisticky významne častejšie (asi trikrát častejšie) uvažujú o súkromnom hospodárení ako nevlastníci, jednak vlastníci (vzhľadom na vekové zloženie) veľmi početne (asi 5krát častejšie ako nevlastníci) uvažujú o riešení, ktoré spočíva v kombinácii starobného dôchodku s doplnkovým pracovným príjmom, zrejme z poľnohospodárskej činnosti. Vlastníctvo pôdy tu pravdepodobne vystupuje ako určitá sociálna zábezpeka na obdobie poprodukčívneho veku. Dokazuje to aj zistenie, že odchod do dôchodku ako možné riešenie straty súčasného pracovného miesta si štatisticky významne častejšie vyberajú vlastníci ako nevlastníci pôdy.

Nevlastníci štatisticky významne preferujú možné riešenie vo forme rekvalifikácie alebo získania iného zamestnania v obci bydliska. Podnikateľské ambície v iných odvetviach prejavujú vlastníci pôdy v užívaní svojho družstva významne menej, rovnako málo si vyberajú rekvalifikáciu alebo iné zamestnanie v obci. Podnikateľské ambície v iných odvetviach sú vlastné najmä skupine vlastníkov pôdy v užívaní inej hospodárskej organizácie.

Súvislosť uvažovania o súkromnom hospodárení s výmerou vlastnej pôdy potvrdzuje zistenie, že významnejšie sa k takému riešeniu začínajú hlásiť vlastníci s výmerami nad 2 ha, ich relatívne zastúpenie kulminuje u výmery pôdy v rozsahu 10—14,9 ha. Podobným testom „vážnosti záujmu“ o súkromné hospodárenie je triedenie s otázkou zisťujúcou záujem o nájom alebo kúpu pôdy. Kým v celom súbore je iba 3,1 % záujemcov o kúpu pôdy, medzi tými, čo by chceli súkromne hospodáriť, je až 28 % záujemcov o kúpu, kým v celom súbore je 10,2 % záujemcov o prenájom, medzi záujemcami o súkromné hospodárenie až 37 %. Sú to, pravda, malé skupiny respondentov (napr. záujemci o hospodárenie s prenájatou pôdou tvoria absolútne 51 jednotlivcov, čo je 3,1 % výskumnej vzorky), pričom však nie je zanedbateľné, že k svojim zámerom pristupujú s určitou cieľavedomosťou.

Na druhej strane odpovede na hypotetickú otázku „čo by ste robili, keby“ nemusia zodpovedať skutočnému konaniu respondentov v blízkej budúcnosti. Triedenie otázky zisťujúcej predstavy o možnej alternatívnej ekonomickej aktivite s otázkou zisťujúcou zámeru respondentov s členskou pôdou nepotvrdzujú v plnom rozsahu realizáciu uvedených zámerov. Kým respondenti, ktorí uvažujú o tom, že v prípade straty miesta v družstve by sa rekvalifikovali alebo odišli do dôchodku, viac ako z dvoch tretín uprednostňujú ponechanie členskej pôdy v družstve, podobne hodlajú naložiť s pôdou aj tí, ktorí by v prípade potreby súkromne hospodá-

rili: z nich 45 % hodlá ponechať pôdu v družstve so systémom členských podielov, približne rovnaké percento by si vyžiadali na súkromné hospodárenie časť pôdy a len 10 % tých, ktorí by v prípade potreby súkromne hospodárili (absolútne ide o 12 ľudí), chce vystúpiť s pôdou z družstva.

Z uvedeného vidno, že väzby členov na družstvo sú veľmi silné a ani zámery so súkromným hospodárením neznamenaajú jednoznačné prerušenie týchto väzieb, ale skôr hľadanie možnosti súbežného komplementárneho uplatnenia oboch foriem hospodárenia. Potvrďuje to aj triedenie s otázkou, zisťujúcou záujem o rozšírenie pôdnej základne prídomového (záhumienkového) hospodárstva — o rozšírenie na výmeru 0,5—1 ha a na viac ako 1 ha majú štatisticky preukazne vyšší záujem respondenti, ktorí v budúcnosti uvažujú o možnosti súkromného hospodárenia. Ide pritom o skupinu ľudí s „podnikateľským vedomím“, čo potvrdzuje ich hodnotová orientácia na materiálne hodnoty (hromadenie majetku) a podnikateľský výkon.

Postoje k možnostiam alternatívneho ekonomického uplatnenia v budúcnosti sú u jednotlivých sociálnych skupín členov družstiev diferencované. Nepriamo to potvrdzuje, že ľudia si uvedomujú budúce možné zmeny a uvažujú o riešeníach na základe hodnotenia svojej osobnej situácie.

V súlade s diferencovanými ekonomicko-profesiovými rolami mužov a žien sa prví orientujú najmä na alternatívne zamestnanie v priemysle, stavebníctve a iných odvetviach spojené s kyvadlovou migráciou a na poľnohospodárske a iné podnikanie, ženy sa viac uchýľujú k ústu pu zo spoločenského pracovného okruhu do domácnosti a k rodine.

Triedenie podľa charakteru práce prináša pozoruhodný poznatok. Respondenti nemanuálnych profesií významne preferujú podnikanie v nepoľnohospodárskych odvetviach; z manuálnych profesií najmä pracovníci živočíšnej výroby (vzhľadom na ich demografické zloženie) preferujú varianty odchodu zo spoločenského pracovného okruhu (dôchodok, práca v domácnosti, dôchodok kombinovaný s príležitostnou prácou).

Vek prirodzene diferencuje postoje k tejto otázke. Kým respondenti starší 50 rokov uvažujú o dôchodku v kombinácii s príležitostnou prácou, o nepoľnohospodárske podnikanie majú záujem najmä respondenti mladší 30 rokov. S rekvalifikáciou počítajú viac opýtaní vo veku od 30 do 40 rokov a bývajúcí v družstevných bytovkách.

Významne rozdielne uvažujú o možnom budúcom uplatnení respondenti rôznych vzdelanostných kategórií. Kým opýtaní so základným vzdelaním uprednostňujú odchod zo spoločenského pracovného okruhu, vyučení sa budú viac usilovať o získanie alternatívnych pracovných miest či už v mieste bydliska, alebo i za cenou dochádzky v iných odvetviach; vysokoškooláci a čiastočne i stredoškooláci uvažujú o podnikaní v iných odvetviach i v poľnohospodárstve. Jedinou skupinou, ktorá významnejšie uvažuje o rekvalifikáciách, sú respondenti so stredoškolským vzdelaním.

Vlastníctvo pôdy

Rozloženie respondentov — vlastníkov pôdy (resp. potenciálnych de-
dičov) podľa výmery pozemkov ukazuje tab. II.

II. Výmera pôdy, ktorú respondenti vlastnia, resp. majú na ňu dedičský nárok — Area of land which the respondents possess or to which they have title as heirs

Výmera pôdy v ha	Počet respondentov	
	absolútne	%
menej ako 2	208	22,5
2— 4,9	318	34,4
5— 9,9	239	25,8
10—14,9	101	10,9
15—19,9	34	3,7
20—29,9	13	1,4
30 a viac	12	1,3

Vlastné pozemky obhospodaruje v 75 % prípadov vlastníkov družstvo, v ktorom respondent pracuje. U ostatných respondentov ide o pôdu, ktorú majú v užívaní iné poľnohospodárske organizácie. (Podiel vlastníkov a nevlastníkov vo výberovom súbore bol stanovený výberovou kvótou a je približne v pomere 1 : 1).

Súčasný vlastnícke pomery k pôde boli sformované intenzívnymi sociálne mobilitnými procesmi minulosti. Preto u súčasného členstva družstiev platí: čím mladší družstevník, tým menšia pravdepodobnosť pôdneho vlastníctva. Názočne to ukazuje podiel nevlastníkov podľa vekových kategórií: do 30 rokov 71,0 %, od 30 do 40 rokov 50,9 %, od 41 do 50 rokov 40,1 %, od 51 do 60 rokov 25,4 % a nad 60 rokov 16,9 %. Aj rozloženie vlastníckych vzťahov k pôde podľa ostatných sociálno-profesných a sociálno-demografických znakov je výsledkom doterajších mobilitných procesov: pracovníci nemanuálnych profesií, najmä s vysokoškolským vzdelaním, udávajú štatisticky významné početnejšie vlastníctvo pôdy v užívaní iných poľnohospodárskych organizácií; týka sa to do určitej miery aj kategórie opravárov a pracovníkov dielní. Pracovníci pridružených výrobných a manuálnych profesií sú frekventovanejší medzi nevlastníkmi.

Výrazne rozlišuje vlastníkov a nevlastníkov typ bývania (tab. III).

Napriek tomu, že výsledky spracovania indikátorov sledujúcich hodnotové orientácie respondentov (názozy na prekážky súkromného hospodárenia, životné hodnoty, postoje k súkromnému hospodáreniu) výrazne nediferencujú vlastníkov a nevlastníkov, zisťujeme, že vlastníci si zachovávajú výrazný vzťah k hospodáreniu na pôde. Prejavuje sa to v tom, že vlastníci prejavili štatisticky významný vyšší stupeň záujmu ako nevlastníci o prenájom pôdy a o rozšírenie prídomového hospodárstva alebo záhumienky. Tento záujem rastie priamo úmerne s výmerou

III. Vlastníctvo pôdy podľa typu bývania (v %) — Land property according to the type of housing (%)

	Býva vo vlastnom (rodičovskom) dome	Býva v družstevnom (činžovnom) dome
Vlastní pôdu v miestnom družstve	46	24
Vlastní pôdu v užívaní inej organizácie	13	11
Nevlastní pôdu	39	63

vlastnenej pôdy. Možno teda povedať, že čím väčšia výmera vlastnených pozemkov, tým väčší záujem o získanie pôdy do užívania, aj keď väčšinou vo forme prídomového hospodárstva (záhumienky).

Nie je však nijaká závislosť medzi veľkosťou pozemkového vlastníctva a zámermi pri nakladaní s členskou pôdou združenou v družstve.

Záujem o kúpu alebo prenájom pôdy

O kúpu prejavili záujem 3 % respondentov, o prenájom 10,2 %. Tieto skupiny respondentov možno pokladať za potenciálnych podnikateľov v poľnohospodárskej výrobe, o čom svedčia aj nasledovné údaje: Štatisticky preukazne početnejšie sú v tejto skupine frekventovaní: pracovníci nemanuálnych povolání, muži vo veku 31—40 rokov, vzdelaním vysokoškooláci, bez ohľadu na dĺžku praxe v družstve, typ bývania a profesiové zameranie. Títo respondenti súčasne prejavujú pozitívne postoje k podnikateľskej aktivite. (Výrok: „Ludia, ktorí chcú súkromne hospodáriť, sú schopní podnikatelia a dobrí hospodári, ktorí chcú využiť svoj majetok a schopnosti“ si vybralo 24 % záujemcov o prenájom, ale len 11 % tých, ktorí nemajú záujem ani o kúpu, ani o prenájom. Naopak postoj: „Ludia, ktorí chcú súkromne hospodáriť, majú na mysli len zisk a rýchle zbohatnutie“ zaujalo 19 % záujemcov o kúpu pôdy, 22 % záujemcov o prenájom, ale až 33 % respondentov, ktorí nemajú záujem ani o kúpu, ani o prenájom.

Dispozičné zámery vlastníkov pôdy

Prevažná väčšina vlastníkov (dedičov) pôdy (75,3 %) vyjadrila úmysel ponechať celú výmeru v družstve vo forme členského vkladu. Pomerne rozšírená je snaha časť pôdy v družstve ponechať a časť si vyžiadať na individuálne hospodárenie. Takto sa vyjadrila pätina (21,1 %) vlastníkov.

Ostatné varianty možného disponovania s pôdou sú frekventované len málo. Vystúpiť z družstva a na pôde súkromne hospodáriť prejavilo želanie len 2,9 % vlastníkov (dedičov), pôdu prenajať 0,4 %, predáť 0,4 %.

V týchto zámeroch je výskumná vzorka vzáčne homogénna. Nepodarilo sa zistiť štatisticky významné rozdiely podľa žiadnych z použitých sociodemografických a profesiových znakov.

Najväčšia skupina respondentov (33 %) popri úmysle ponechať pôdu v družstve ako členský vklad neuvažuje ani o rozšírení prídomového hospodárstva. O niečo nižší podiel (26 %) súčasne uvažuje o zvýšení záhumienkovej výmery do 0,5 ha, resp. do 1 ha (14 %).

Záujem o rozšírenie osobného pomocného hospodárstva

Prieskum potvrdzuje doterajšie poznatky praxe, že existuje značný záujem o získanie ďalšej pôdy na rozšírenie drobnej poľnohospodárskej výroby. Tento záujem sa sústreďuje na malé parcely vo výmere od 0 do 1 ha a je charakteristický tak pre vlastníkov, ako i nevlastníkov pôdy. O pridelenie pozemku na tento účel o výmere menšej ako 0,5 ha prejavilo záujem 29,8 % respondentov, od 0,5 do 1 ha 17,7 %. O väčšie

výmery prejavilo záujem iba 5,9 % opýtaných. Uspokojenie tejto pomerne výrazne artikulovanej potreby terajších členov družstiev (týka sa 55 % respondentov) by teda prispelo k stabilizácii veľkovýrobného užívania súčasných združených pozemkov.

Hodnotová orientácia

Respondentom bolo predložených 6 výrokov vyjadrujúcich životné hodnoty spájajúce sa s prácou, resp. ekonomickou aktivitou. Rozloženie odpovedí, indikovaných otázkou „Čo si myslíte, že je pre Vás v živote najdôležitejšie“, uvádza tab. IV.

IV. Rozloženie názorov na životné hodnoty — Distribution of opinions concerning the values of life

Por. čís.	V živote je najdôležitejšie	Odpovede [v %]
1.	Veľa zarábať bez ohľadu na čas a vynaloženú námahu	6,3
2.	Mať dobrú prácu, ktorá človeka baví	40,5
3.	Mať prácu, ktorá dáva istotu obživy aj v budúcnosti, aj keď je menej platená	19,9
4.	Mať prácu, ktorá umožňuje človeku mať veľa voľného času pre rozvíjanie jeho ďalších záujmov	3,4
5.	Mať takú prácu, ktorá umožňuje, že po skončení pracovného času už nemusí na ňu myslieť	4,9
6.	Mať prácu, ktorá dáva možnosť zveľaďovať a rozširovať majetok, aby bolo čo zanechať pre deti	24,2

Ak interpretujeme položku č. 2 ako životnú hodnotu zdôrazňujúcu obsah vykonávanej práce (v súbore výrazne prevažuje), zisťujeme, že významne pozitívne koreluje s nezájmom o získanie pôdy. Táto skupina tvorí 20 % vzorky respondentov a je relatívne najpočetnejšou skupinou.

Položku č. 6 interpretujeme ako vlastnícku hodnotovú orientáciu. Takúto jej interpretáciu umožňuje zistená skutočnosť, že podiel respondentov voliacich tento variant odpovede rastie úmerne s požiadavkami na rozsah požiadaviek na odovzdanie pôdy do užívania.

Postoje k súkromnému hospodáreniu

V postojoch k súkromnému hospodáreniu sa prejavuje predovšetkým morálne hodnotenie súkromného podnikania. Možno predpokladať, že v odpovediach respondentov sa neodrážajú len prijaté, všeobecne morálne normy, ale aj empirická skúsenosť, poznanie charakteru a správanie sa konkrétnych ľudí v sociálnom prostredí opytovaných.

Všeobecne prevláda určitý rezervovaný postoj, v ktorom dominuje zrejme racionálna úvaha o možnostiach a rizikách úspešného súkromného hospodárenia. Najväčšia skupina respondentov (41,9 %) hodnotí ľudí púšťajúcich sa do súkromného hospodárenia tak, že „idú do rizika a ešte nevedia, čo ich čaká“. Tento skeptický postoj je takmer u tretiny (31,2 %) opýtaných alternovaný hodnotením „sú to ľudia, ktorí majú

na myslí len zisk a rýchle zbohatnutie“, prisudzujúcim súkromnej hospodárskej aktivite jednoznačnú motiváciu.

Výrazne pozitívnu akceptáciu tejto činnosti možno predpokladať len u osminy respondentov (12,6 %), ktorí sa prikláňajú k názoru, že ľudia, ktorí chcú súkromne hospodáriť, „sú schopní podnikatelia a dobrí hospodári, ktorí chcú využiť svoje schopnosti a majetok“.

Takmer rovnako početná časť respondentov (11,6 %) však súdi, že prejavovaný záujem o súkromné hospodárenie skrýva skôr špekulačné zámery.

Názory na predpoklady súkromného hospodárenia

Názory respondentov na túto otázku do určitej miery vysvetľujú ich pomerne rezervované postoje k súkromnému podnikaniu.

V skúmanej vzorke prevláda názor, že prekážkou sú dva faktory: subjektívny (neistota, obavy z rizika a neúspechu) — 52,6 % respondentov, a objektívny: nedostatok finančných prostriedkov na počiatočné investície (53,4 %).

Neočakávane nízke je umiestnenie subjektívneho brzdiaceho faktora — neochoty ľudí opustiť výhody, spojené s prácou v doterajších organizáciach (napr. regulovaný pracovný čas) — je v poradí činiteľov odradzujúcich ľudí od súkromného hospodárenia na poslednom mieste.

Toto prekvapivé zistenie možno interpretovať ako:

a) nízku hodnotu tohto faktora ako „komparatívnej výhody“ voči iným výhodám poskytovaným súkromným hospodárením vo vedomí respondentov;

b) očakávanie, že sa faktor bude realizovať rovnako aj pri súkromnom hospodárení;

c) nízku úroveň internalizácie tejto hodnoty vo vedomí respondentov (tj. respondenti jej jednoducho neprípisujú význam).

Uvádžame celkové poradie faktorov odradzujúcich ľudí od súkromného hospodárenia podľa frekvencie odpovedí:

1. nedostatok finančných prostriedkov na počiatočné investície (53,4 %),

2. obavy z rizika a neúspechu (52,6 %),

3. problémy s nákupom materiálu, strojov atď. (32,3 %),

4. vysoké dane (28,9 %),

5. neznalosť predpisov (21,3 %),

6. nedostatok skúseností a poznatkov (27,1 %),

7. neochota vzdať sa výhod, poskytovaných doterajším zamestnávatelom (12,7 %).

Z uvedeného vyplýva, že ľudia si uvedomujú intenzívne rizikovosť individuálneho podnikania, čo zrejme posilňuje aj súčasná neistota vo vzťahu k budúcemu vývoju faktorov trhu (predovšetkým cien poľnohospodárskych produktov a cien nakupovaných výrobných prostriedkov, ako aj zmien dopytu). Súčasne zrejme ide aj o ďalšie ekonomické podmienky, ako napr. vývoj úverových podmienok a postoj štátu k subvenčnej pomoci poľnohospodárskym výrobcam a pod.

I keď je zrejme objektívny názor, že hlavným brzdiacim faktorom súkromného podnikania je nedostatok počiatočného kapitálu, zrejme pri oceňovaní možnosti mobilizácie zdrojov (osobných úspor) spolupô-

sobí doteraz vypestované vedomie, ktoré tieto akumulované prostriedky posudzuje predovšetkým ako spotrebné zdroje, resp. odloženú spotrebu, a nie ako zdroje pre podnikateľské investície.

ZÁVER

Pomerne značná identifikácia súčasných družstevníkov s doterajšou formou hospodárenia sa prevažne odvodzuje od sociálnych istôt, ktoré družstvo poskytuje svojim členom. Rozsah a účinnosť týchto istôt umožňuje výrobně-ekonomické a sociálně-ekonomické usporiadanie týchto podnikov, ktoré je schopné zabezpečiť uspokojenie sociálnych potrieb značne pestrého vejára sociálně-demografickej a sociálně-profesiovej štruktúry vidieckeho (a nielen vidieckeho) obyvateľstva. Umožňuje sídelnú stabilitu tým, ktorí sú na ňu (vlastnícky, generačne) viazaní, umožňuje ekonomickú realizáciu skupinám obyvateľstva so sťaženými možnosťami mobility (ženy s malými deťmi, dôchodcovia, málokvalifikovaní pracovníci); poskytuje pracovné príležitosti pre nositeľov nemanuálnych profesií a prierezových aj priemyslových robotníckych profesií; umožňuje vhodnú kombináciu individuálnej ekonomickej aktivity s prácou zamestnaneckého typu a pod.

V prípade straty terajšej práce v družstve približne pätina respondentov uvažuje o súkromnom podnikaní, prevažne však nie v poľnohospodárstve, ale v remesle, obchode a iných činnostiach. Určitú úlohu pritom zohráva vlastníctvo pôdy; vlastníci (alebo dedičia) väčších výmer pozemkov (10–15 ha) takto uvažujú častejšie.

Síce 96 % vlastníkov a dedičov hodlá ponechať pôdu v spoločnom obhospodáovaní družstva, značný počet opýtaných (pätina vlastníkov a dedičov) má záujem o jej čiastočné vyčlenenie na osobné užívanie; prevažuje záujem o menšie výmery do 0,5 hektárov. Záujem o získanie pôdy do osobného užívania je však charakteristický aj pre nevlastníkov.

Väčšina respondentov má k súkromnému podnikaniu rezervovaný až odmietavý postoj, čo zrejme súvisí aj s hodnotením rizík a neistoty do budúcnosti a s nedostatočným kapitálovým vybavením. Oba tieto faktory uvádza nadpolovičná väčšina opýtaných ako hlavné prekážky, ktoré odrádzajú ľudí od súkromného podnikania.

Veľmi živá snaha o „malú privatizáciu“, tj. rozširovanie rodinného dôchodku o naturálne a finančné výnosy dosiahnuteľné na prídomových hospodárstvach obhospodáovaných popri inom zamestnaní, ako proces maďarskými sociológmi nazvaný „posedliačťovanie“, môže byť vhodným podhubím pre akumuláciu zdrojov pre náročnejšie formy aktivizácie súkromného kapitálu v budúcnosti.

Už v súčasnom období možno rátať s malou, početne nevýznamnou skupinou jedincov s vyšším vzdelaním, ktorí pri optimálnej súhre dispoibility výrobných faktorov sú subjektívne pripravení na podnikateľský spôsob hospodárenia na pôde.

Došlo 11. 3. 1991

BLAAS, G. [Economic Research Institute for Agriculture and Food, Bratislava]: *Factors underlying farmers' attitudes to the forms of farming*. Sociol. Zeměd., 27, 1991 (1): 29–39.

A survey of co-operative farmers' opinions concerning the issues of privatization and prospects of co-operatives in Slovakia was conducted in October 1990. The motives of the prevailing positive attitude of the existing (co-operative) form of farming and

farm management are analyzed in the study in relation to other data concerning the attitudes to the future ways of the use of the land in respondents' ownership and to the alternative forms of their economic existence, with respect to the respondents' value orientation and to their views concerning the conditions for private farming.

agriculture; co-operatives; land ownership; land users; economic forms; opinion; survey

Adresa autora:

Ing. Gejza Blaas, CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

INFORMACE

ZMĚNY V ZEMĚDĚLSTVÍ STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPY PERSPEKTIVY NA ROK 2001

Ve dnech 12. až 16. 3. 1991 uspořádaly Fórum střední a východní Evropy při Nadaci Štefana Batoryho, Nadace pro rozvoj člověka a Solidarita soukromých zemědělců v Polsku v Malé Wsi u Varšavy mezinárodní seminář na téma: Změny v zemědělství střední a východní Evropy — perspektivy na rok 2001. Semináře se zúčastnili zástupci z Litvy, Lotyšska, Ukrajiny, Ruska, Maďarska, Bulharska, Polska, Československa, Rakouska, Francie, USA a Chile.

Hlavní témata jednání byla rozčleněna do čtyř skupin:

1. Privatizace, dekolektivizace a nové modely farem a družstev
 - redistribuce půdy a inventáře ze státních statků a družstev
 - zákony a práva dřívějších vlastníků půdy, zaměstnanců a zaměstnavatelů
 - pragmatický nebo legislativní přístup ke změně vlastnictví
 - nové modely družstev
2. Cesty k podporování nových farem a družstev
 - nové extenzivní služby pro nový rozvoj
 - úloha odborů, výrobních sdružení, zemědělských pracovníků a státu
 - výzkum, vzdělání a výchova
3. Reorganizace vnitřního trhu
 - politika zemědělských cen (kontrolované ceny, volný trh)
 - úloha státu, zemědělských organizací a odborů na trhu
 - informace o cenách
 - transformace a komercializace vztahů mezi průmyslovými odvětvími vyrábějícími potraviny
4. Mezinárodní spolupráce (zahrnuje kromě vzdělávacích kursů také výměny a kulturní akce)
Typy spolupráce:
 - volný přístup k půdě pro cizince?
 - volný pohyb pracovních sil?
 - volná výměna zemědělských produktů?
 - návrhy pro zakládání nových opatření: ve východní Evropě, ve světě

Cílem semináře bylo ukázat, jaké nejzávažnější změny proběhly v zemědělské politice jednotlivých zemí střední a východní Evropy za poslední období, s jakými problémy přistupují tyto státy k privatizaci a dekolektivizaci zemědělství a jaká řešení nacházejí. Ukázalo se, že tyto státy mají celou řadu společných rysů (snížení subvencí), ale na druhé straně jsou mezi nimi i značné rozdíly (stále silná kolektivizace v SSSR a Československu a na druhé straně silně převažující soukromý sektor v Polsku). Změny v zemědělské politice těchto zemí budou zřejmě v nejbližším období daleko dynamičtější než v ostatním světě.